

GIG
CYMRU
NHS
WALES

Iechyd Cyhoeddus
Cymru
Public Health
Wales

Yr Argyfwng Costau Byw:

Goblygiadau i Iechyd y Cyhoedd a Nodi Atebion

Crynodeb o'r Gwersi

**Gweminar Rhwydwaith Pob Rhanbarth ar gyfer Iechyd Sefydliad
Iechyd y Byd Wedi'i gyd-drefnu â Chymru, y Deyrnas Unedig**

21 Medi 2022

World Health Organization
Collaborating Centre on Investment
for Health and Well-being

Iechyd Rhyngwladol
International Health

Awduriaeth a diolchiadau

Awduron

Lauren Couzens, Rheolwr Rhaglen, Mariana Dyakova, Ymgynghorydd Iechyd y Cyhoedd, Jo Peden, Ymgynghorydd Iechyd y Cyhoedd, Canolfan Gydweithredol Sefydliad Iechyd y Byd ar Fuddsoddi ar gyfer Iechyd a Llesiant (WHO CC)

Diolchiadau

Hoffem ddiolch i gydweithwyr yn Rhwydwaith Rhanbarthau dros Iechyd Sefydliad Iechyd y Byd am hwyluso'r gwaith o drefnu'r weminar, a chydweithwyr ar draws Llywodraeth Cymru ac Iechyd Cyhoeddus Cymru am eu cefnogaeth.

Cynnwys

Cyflwyniad	4
Cyfranogwyr a chyflwyniadau	5
Dysgu allweddol ar y goblygiadau	6
Cyfleoedd ac atebion	7
Y Dystiolaeth: Pam mae'r argyfwng costau byw yn bwysig i Iechyd y Cyhoedd	8
Yr Economeg: Yr Argyfwng Costau Byw	9
Ymateb Polisi Cymru: Trosolwg o'r camau a gymerwyd i liniaru effaith y COLC	11
Canfyddiadau Sganio'r Gorwel Rhyngwladol	12
Profiad yr Eidal: Iechyd Meddwl mewn Argyfwng	14
Y Ffordd Ymlaen: Adeiladu Economiâu Llesiant Cyffredinol	15
Casgliadau a'r Camau Nesaf	16
Cyfeiriadau a Dysgu Pellach	17

Cyflwyniad

Wedi'i hwyluso gan Gymru, canolbwyntiodd y cyfarfod Rhwydwaith Pob Rhanbarth ar gyfer Iechyd hwn ar yr Argyfwng Costau Byw (COLC), gan archwilio'r goblygiadau i iechyd y cyhoedd a nodi atebion y gellir eu trosglwyddo rhwng rhanbarthau.

Mae'r ddogfen hon yn crynhoi'r cyflwyniadau a'r trafodaethau a gafwyd yn ystod y gweminar.

Agorodd y cyfarfod gyda Dr Bettina Menne yn croesawu cyfranogwyr i'r sesiwn, gan gadarnhau y bydd canfyddiadau'r gweminar yn bwydo i mewn i'r 27ain cyfarfod blynyddol a'r Fforwm Atebion Ewropeaidd ar gyfer Iechyd yn yr Economi Llesiant, a drefnir yn Copenhagen ym mis Mawrth 2023. Roedd y pwyntiau allweddol a amlygwyd yn cynnwys y gydnabyddiaeth:

- Mae risg y gallai'r enillion ecwiti iechyd a wnaed yn ystod cyfnod adfer COVID gael eu colli oherwydd bod y COLC yn achosi i gyfraddau chwyddiant godi, dyled gyhoeddus uwch a mwy o bwysau ar lywodraethau
- Mae'r cynnydd mewn costau byw o brisiau ynni uwch rhwng 5-20% yng ngwledydd yr Undeb Ewropeaidd o gymharu â 2019, gan gynyddu'r baich ariannol yn ddramatig

Mae Swyddfa Ranbarthol Ewrop Sefydliad Iechyd y Byd (WHO) a Swyddfa Sefydliad Iechyd y Byd ar gyfer Buddsoddi ar gyfer Iechyd a Datblygiad yn Fenis, yr Eidal yn symud yr agenda hon yn ei blaen trwy strategaethau, mentrau a dulliau arloesol^{i ii iii iv}, gan gynnwys y fenter Economi Llesiant Cyffredinol a ffurfio'r Grŵp Arbenigol Economeg Newydd. Bydd y camau hyn yn galluogi ac yn cefnogi llywodraethau cenedlaethol ac is-genedlaethol, y rhai sy'n gwneud penderfyniadau a rhanddeiliaid mewn ymdrech ar y cyd i liniaru a lleihau niwed, gwneud y mwyaf o gyfleoedd, a nodi atebion cynaliadwy tuag at sicrhau bywydau iach a llewyrchus i bawb, heb adael neb ar ôl.

Mae Rhwydwaith Rhanbarthau Ewropeaidd dros Iechyd Sefydliad Iechyd y Byd, mewn synergedd â rhwydweithiau Sefydliad Iechyd y Byd a swyddfeydd Ewropeaidd eraill, yn allweddol i hysbysu a chefnogi penderfynwyr a deiliaid cyllidebau ar lefel genedlaethol ac is-genedlaethol. Yn eu galluogi i ysgogi, gweithredu a datblygu polisiau, buddsoddiadau, gwasanaethau ac ymyriadau sy'n amddiffyn, gwella a hyrwyddo llesiant y boblogaeth, a helpu i leihau/liniaru'r cynnydd yn y bwlch tegwch iechyd, gan adael neb ar ôl.

Mae fideo o'r digwyddiad i'w weld yn: [Yr Argyfwng Costau Byw: Goblygiadau i Iechyd y Cyhoedd a nodi Atebion - Iechyd Rhyngwladol \(phwwhocc.co.uk\)](https://phwwhocc.co.uk).

Cyfranogwyr a chyflwyniadau

Cadeirydd:

- Dr Bettina Menne, Uwch Gyngorydd Polisi, Cydlynnydd Lleoliadau Iach RHN a SCI, Swyddfa Ewropeaidd Sefydliad Iechyd y Byd ar gyfer Buddsoddi mewn Iechyd a Datblygiad

Yr Economeg:

- Yr Athro Cathal O'Donoghue, Cadeirydd Sefydledig, Polisi Cymdeithasol a Chyhoeddus, Prifysgol Genedlaethol Iwerddon, Galway

Trosolwg o'r camau y mae Llywodraeth Cymru yn eu cymryd i liniaru effaith yr Argyfwng Costau Byw:

- David Willis, Pennaeth Trechu Tlodi, Llywodraeth Cymru

Yr Adroddiad Sganio a Dysgu Gorwelion Rhyngwladol ar COLC:

- Dr Emily Clark, Cofrestrydd Arbenigol mewn Iechyd y Cyhoedd, Iechyd Cyhoeddus Cymru

Iechyd meddwl ar adegau o argyfwng yn rhanbarthau'r Eidal:

- Maria Luisa Scattoni, Ymchwilydd, Istituto Superiore della Sanità (ISS)

Yr Economi Llesiant:

- Chris Brown, Pennaeth Swyddfa Ewropeaidd Sefydliad Iechyd y Byd ar gyfer Buddsoddi mewn Iechyd a Datblygiad, Fenis, yr Eidal (Swyddfa Fenis)

Dysgu allweddol ar y goblygiadau

- Mae'r economi wedi gweld twf prisiau cyfwerth â 10 mlynedd mewn blwyddyn (o gymharu â'r twf cyfartalog o 2011 i 2021), sioc ariannol radical a welwyd am y tro cyntaf ers y 1980au.
- Mae'r COLC yn symud ymlaen tuag at argyfwng ariannol/economaidd gyda'i raddfa lawn eto i'w gweld yn 2023.
- Mae'r COLC wedi'i waethgu gan siociau lluosog, gan gynnwys y syndemig COVID-19, y gwrthdaro yn yr Wcrain, ac aflonyddwch i gadwyni cyflenwi byd-eang.
- Y rhai sy'n cael eu taro galetaf gan y COLC yw'r rhai y cyfeirir atynt fel y 'canol gwasgedig' a'r rhai ar waelod y raddfa incwm.
- Mae effeithiau COLC i'w teimlo fwyaf mewn pedwar maes hollbwysig: tai, cyflogaeth, bwyd a thanwydd.
- Gall nodweddion cymdeithasol a sefyllfa economaidd-gymdeithasol yr unigolyn gyfyngu ar ei bŵer i ddylanwadu ac ymateb i newidiadau yn yr amgylchedd economaidd-gymdeithasol, sydd yn ei dro yn cael effaith ar ei iechyd a'i lesiant¹.
- Gall siociau economaidd/pris a chaledi arwain at dlodi cynyddol, bregusrwydd, digartrefedd ac ymyleiddio, gan greu bygythiad i iechyd y boblogaeth a systemau iechyd, gan gynnwys:
  - Mynediad cyfyngedig at nwyddau a gwasanaethau a mwy o angen am iechyd a gofal cymdeithasol, gan waethgu'r ôl-groniad o'r pandemig COVID-19, a herio gallu a gwydnwch y GIG
  - Cynnydd sylweddol mewn canlyniadau iechyd gwael i rai o oedran gweithio, y dylid ei ystyried yn flaenoriaeth polisi
  - Anghydraddoldebau economaidd-gymdeithasol cynyddol ac anghydraddoldebau iechyd cysylltiedig
  - Niwed sylweddol i iechyd a llesiant meddyliol
  - Gwaeth canlyniadau o ran clefydau heintus
  - Cyfraddau uwch o farwolaethau cynamserol yn ymwneud â chlefyd cardiofasgwlaidd, hunanladdiad a lladdiad
- Gall y COLC hefyd effeithio ar sefydlogrwydd economaidd ac ymddiriedaeth yn y llywodraeth, wrth i ymddiriedaeth leihau gydag ansefydlogrwydd.

¹ Mae'r **cysylltiad rhwng statws economaidd-gymdeithasol ac iechyd** yn hysbys iawn (graddiant cymdeithasol iechyd) - y gwaethaf ei fyd yw person, y mwyaf tebygol ydyw o brofi, a dod i gysylltiad â mwy o galedi, a lleiaf yw ei allu i 'amsugno' siociau, gan arwain at ganlyniadau iechyd sy'n dirywio a marwolaeth gynamserol

Cyfleoedd ac atebion

- Mae'n hanfodol bod gwledydd, rhanbarthau a dinasoedd yn canolbwyntio ar fesurau lliniaru (polisiau) i ddiogelu, gwella a hybu iechyd eu poblogaethau a'u cymunedau, tra'n diogelu'r rhai mwyaf difreintiedig ac agored i niwed, a chefnogi'r systemau iechyd a chymdeithasol, gan osod pobl a'u llesiant yn y canol.
- Dylai ymateb polisi fod yn ddau ddimensiwn: 1) yr hyn y mae llywodraethau yn ei wneud; a 2) sut maen nhw'n ei gyfathrebu. Er enghraifft, atgyfnerthu'r neges o'r pandemig COVID-19 sef *'rydyn ni i gyd yn hyn gyda'n gilydd'*, arddangos y risgiau a gymerwyd, a pharodrwydd i newid pan nad yw pethau'n gweithio.
- Gellir a dylid ystyried y gwersi a ddysgwyd ac 'enillion' o argyfwng ariannol 2008 a phandemig COVID-19 (er enghraifft, cymorth economaidd-gymdeithasol ychwanegol, pwysigrwydd iechyd y cyhoedd ac ymddiriedaeth mewn llywodraeth) wrth fynd i'r afael â'r argyfwng presennol.
- Mae'r mesurau ymateb yn cynnwys, ond heb fod yn gyfyngedig i:
  - Cyflogaeth a gwarchodaeth gymdeithasol: cynlluniau cymhorthdal cyflog, codiad isafswm cyflog, estyniad/cynnydd mewn taliadau budd-dal, taliadau untro, rhyddhad treth/gohiriadau, cynlluniau cadw swyddi, cyflogaeth gyffredinol (*i'w weithredu gan Sbaen*)
  - Tai: lwfansau, tai gymdeithasol, cymorth ariannol ar gyfer perchentyaeth, adfywio tai, ffoecs ar dai iach
  - Bwyd: rhaglenni prydu ysgol am ddim, polisiau bwyd cenedlaethol, lleihau gwastraff bwyd (e.e. banciau bwyd)
  - Tanwydd: diogelu defnyddwyr, ymyriadau ariannol, polisiau arbed ynni / effeithlonrwydd / gwyrdd / cynaliadwyedd, darparu gwybodaeth i ddefnyddwyr
  - Gwydnwch y system iechyd: hyrwyddo gwariant cyhoeddus ar waith atal a chryfhau buddsoddi ynddo; nodi (diffyg) effeithlonrwydd gwariant a (dad)fuddsoddiad cysylltiedig; sicrhau mynediad a darpariaeth i'r rhai mwyaf anghenus.
- Mae Adeiladu 'Economi Llesiant Cyffredinol' yn strategaeth ddiriaethol, sy'n dwyn ynghyd dystiolaeth ac atebion posibl o'r sectorau economaidd, cyllid, datblygu cynaliadwy ac iechyd, i drosoli effaith ergydion economaidd ar iechyd a llesiant y boblogaeth, ac anghydraddoldebau.
- Mae Swyddfa Ranbarthol Ewrop WHO a Swyddfa Fenis WHO eisoes yn datblygu'r agenda hon, mewn cydweithrediad agos â Chymru a'r Ffindir, i alluogi a chefnogi llywodraethau, penderfynwyr a rhanddeiliaid mewn ymdrech ar y cyd i liniaru a lleihau niwed, gwneud y mwyaf o gyfleoedd, a nodi atebion cynaliadwy tuag at sicrhau bywydau iach a llewyrchus i bawb, heb adael neb ar ôl.

Y Dystiolaeth: Pam mae'r argyfwng costau byw yn bwysig i Iechyd y Cyhoedd

Mae'r COLC yn cyfeirio at y gostyngiad mewn incwm gwario gwirioneddol pan gaiff ei addasu ar gyfer chwyddiant ac ar ôl trethi a budd-daliadau. Wedi'i deimlo ers 2021, mae'r argyfwng yn cael ei achosi'n bennaf gan gyfradd chwyddiant yn cynyddu'n gyflymach na chynnydd mewn cyflogau a budd-daliadau. Mae'r COLC wedi'i waethgu gan siociau lluosog, gan gynnwys y syndemig COVID-19, y gwrthdaro yn yr Wcrain, aflonyddwch i gadwyni cyflenwi byd-eang, a'r argyfyngau bwyd ac ynni (Blwch 1).

Mae canfyddiadau o **Adroddiad Rhyngwladol Sganio Gorwelion** Iechyd Cyhoeddus Cymru yn dwyn ynghyd dystiolaeth bod effeithiau iechyd y COLC yn amlochrog. Oherwydd cynnydd yn lefel y straen sydd allan o reolaeth yr unigolyn, mae ymatebion niwroendocrin ac imiwneidd yn digwydd sy'n arwain at gyfraddau uwch o farwolaethau sy'n gysylltiedig â chlefyd cardiofasgwlaidd a chyfraddau hunanladdiad a dynladdiad a chanlyniadau iechyd meddwl a chlefydau heintus gwaeth.

Gellir deall goblygiadau uniongyrchol ac anuniongyrchol argyfwng economaidd ar iechyd y cyhoedd trwy ddefnyddio'r fframwaith penderfynyddion cymdeithasol iechyd, a graddiant iechyd gymdeithasol, gan adnabod pedair thema hollbwysig: tai; cyflogaeth; bwyd a thanwydd. Mae'r mesurau ymateb yn cynnwys, ond heb fod yn gyfyngedig i:

- Polisiâu i hybu gwariant cyhoeddus ar amddiffyn cymdeithasol a systemau iechyd
- Cynnal mynediad i'r system iechyd / cwmpas iechyd cyffredinol
- Nodi (diffyg) effeithlonrwydd gwariant a (dad)fuddsoddiad cysylltiedig

Blwch 1: Enghraifft o gost gynyddol prisiau tanwydd

Mae prisiau tanwydd yn Ewrop fwy na 10 gwaith yn uwch na blwyddyn yn ôl, mae cost olew bron wedi dyblu dros yr un cyfnod; ac mae prisiau nwyddau wedi codi'n sydyn^v. Yn y Deyrnas Unedig (DU) nododd dros 8 o bob 10 (83%) o oedolion gynnydd yn eu costau byw ym mis Mawrth 2022 (3 i 13 Mawrth 2022) o gymharu â thua 6 o bob 10 (62%) o oedolion ym mis Tachwedd 2021 (3 i 14 Tachwedd 2021).

Yn gynnar yn 2022 (6 Ionawr i 27 Chwefror 2022), cynnydd ym mhpris siopa bwyd (90%), biliau nwy neu drydan (79%) a phris tanwydd (71%) oedd y rhesymau mwyaf cyffredin a adroddwyd gan oedolion a ddywedodd fod eu costau byw wedi cynyddu.

Yn gynnar yn 2022 (6 Ionawr i 27 Chwefror 2022), dywedodd 29% o oedolion na allai eu haelwyd fforddio cost annisgwyl, ond angenrheidiol, o £850^{vi}.

Mae tystiolaeth yn dangos bod siociau economaidd a chaledi yn fygythiad i iechyd y boblogaeth a systemau iechyd, gan gynyddu angen pobl am ofal iechyd a gwneud mynediad at nwyddau a gwasanaethau yn anos. Mae'r argyfwng ariannol ac economaidd ers 2008 wedi cael effaith weladwy, ond amrywiol, ar iechyd y boblogaeth, anghydraddoldebau economaidd-gymdeithasol, a systemau iechyd ledled Ewrop, gan ysgogi ystod eang o ymatebion gan lywodraethau sy'n wynebu pwysau ariannol cynyddol a phwysau eraillvii. Mae siociau pris yn peryglu tlodi cynyddol, bregusrwydd, ac ymyleiddio, sy'n achosi pryder cynyddol i iechyd a llesiant y boblogaeth, gan gynyddu anghydraddoldebau economaidd-gymdeithasol ac iechyd, gydag effeithiau sylweddol ar iechyd meddwl.

Yr Economeg: Yr Argyfwng Costau Byw

Cydnabu'r Athro Cathal O'Donoghue yr amseroedd cythryblus y mae'r byd wedi'u hwynebu yn ystod y blynyddoedd diwethaf. Yn ystod ei gyflwyniad, rhannodd yr Athro O'Donoghue y dadansoddiad y mae wedi'i wneud ar oblygiadau mwy diweddar y COLC, a gynhaliwyd ar y cyd â chydweithwyr o Sefydliad Ymchwil Gymdeithasol ac Economaidd Lwcsembwrg (LISER). Mae'r canfyddiadau'n cynnwys:

- Mae'r economi wedi gweld yr hyn sy'n cyfateb i 10 mlynedd o dwf mewn prisiau mewn blwyddyn o gymharu â'r cynnydd cyfartalog a welwyd rhwng 2011 a dechrau 2021. Mae hwn yn wahaniaeth radical i'r norm, a welwyd am y tro cyntaf ers y 1980au.
- Mae ansicrwydd yn arwain at fuddsoddiad is, llai o ymgysylltu a mwy o bwysau ar sefyllfaoedd ariannol cyffredinol. Os nad yw incwm yn cyd-fynd â newidiadau mewn prisiau, mae busnesau'n wynebu ansicrwydd ac amharodrwydd i gynnig contractau tymor hwy.
- Mae pris chwyddiant yn effeithio ar gost nwyddau, sy'n gwaethygu oherwydd materion cadwyn gyflenwi sy'n deillio o Brexit, COVID-19 a'r gwrthdaro yn yr Wcrain. Ymhlith y nwyddau yr effeithir arnynt fwyaf yn Ewrop mae tanwydd hylifol a solet, nwy, petrol, disel, trydan ac ynni gwres.
- Nid yw effaith codi prisiau yr un fath ar draws pob gwlad; y rhai yr effeithir arnynt fwyaf yw Estonia, Lithwania, a Latfia. Mae'r rhesymau am hyn yn cynnwys pethau fel ffynonellau ynni a dibyniaeth ar ynni ffosil yn erbyn ynni adnewyddadwy.

Mathau o aelwydydd yr effeithir arnynt gan newidiadau mewn prisiau

- Wrth gymharu'r Ffindir, Iwerddon, Lithwania, Hwngari, Lwcsembwrg, a Phortiwgal, a ddewiswyd oherwydd eu cyfundrefnau lles amrywiol, dangosodd data'n gyffredinol mai gallu grwpiau i amsugno codiadau pris, a'u gallu i gynilo, a deimlir fwyaf gan y rhai ar incwm is. Mae'r rhai sydd â mwy o adnoddau a'r gallu i amsugno'r siociau o'r argyfwng ariannol yn cael eu heffeithio'n llai, er enghraifft, trwy ddefnyddio cynilion neu leihau gwariant.

Safbwynt Polisi Ariannol ac Atebion

- Mae cynyddu cyfraddau llog (gweler Tabl 1 am ddiffiniadau) yn ateb i atal cynnydd mewn prisiau.
- Nid yw graddfa lawn yr argyfwng wedi'i gweld eto, a bydd y raddfa lawn i'w gweld yn llawnach yn 2023, gyda cholli cyflogaeth. Mae'n bwysig canolbwyntio ar yrwyr lles aelwydydd.
- Gall y rhai sydd â phensiynau, incwm cyfalaf, neu incwm sefydlog (gweler Tabl 1 am ddiffiniadau) o brisiau is weld buddion yn y newid yn y gyfradd llog o ran effaith gymharol.
- Cyd-fuddiannau i iechyd, drwy edrych yn ôl ar argyfwng 2008, mae'n bosibl gweld cynnydd cryf a sylweddol mewn canlyniadau iechyd gwael yn y rhai oedd o oedran gweithio. Dylid ystyried hyn yn flaenoriaeth polisi.
- Effeithiau ehangach yw dylanwad sefydlogrwydd economaidd ac ymddiriedaeth yn y llywodraeth. Mae ymddiriedaeth yn y llywodraeth yn lleihau gydag ansefydlogrwydd.

Y Canol Gwasgedig

- Mae'r COLC yn symud mwy tuag at argyfwng ariannol. Bydd llai o wariant buddsoddi, diweithdra a chyfraddau morgesei uwch yn gweld y rheini yng nghanol y dosbarthiad incwm yn cael eu gwasgu a'u taro galetaf gan y COLC. Mae hyn o ganlyniad i'r ffaith bod y rhai yn y canol yn fwy tebygol o fod â dyledion a theimlo effaith cyfraddau llog.
- Un o'r heriau mawr sydd gennym yw'r gwahanol ysgogiadau sy'n rhoi pwysau ar y 'canol gwasgedig'^{viii} (gweler Tabl 1 am ddiffiniadau) sef y mwyafrif tawel fel arfer. Er mwyn sicrhau bod adnoddau'n cael eu rhannu'n decach, ac yn gefnogol i les pawb, mae'n bwysig ystyried dau ddimensiwn wrth gyfathrebu negeseuon; beth rydych chi'n ei wneud a sut rydych chi'n ei ddweud. Roedd llawer o gyfathrebiadau COVID-19 yn atgyfnerthu'r neges ein bod 'ni i gyd yn hyn gyda'n gilydd', y gellid dysgu gwersi o hyn o ran yr ymateb i'r argyfwng ariannol.

Tabl 1: Diffiniadau o derminoleg ariannol

Tymor	Diffiniad
Chwyddiant ^{ix}	Chwyddiant yw'r term a ddefnyddiwn i ddisgrifio prisiau cynyddol. Gelwir pa mor gyflym y mae prisiau'n codi yn gyfradd chwyddiant. Mae'r gyfradd chwyddiant yn y DU wedi bod tua 2% am yr 20 mlynedd diwethaf. Mae cyfraddau llog uwch yn ei gwneud yn ddrutach i bobl fenthycyca arian ac yn eu hannog i gynilo. Mae hynny'n golygu, yn gyffredinol, y byddant yn tueddu i wario llai.
Datchwyddiant ^x	Gostyngiad parhaus yn lefel gyffredinol prisiau nwyddau a gwasanaethau (fel y'i mesurir yn y DU gan y mynegai prisiau defnyddwyr (CPI), mynegai prisiau manwerthu (RPI) neu'r datchwyddwr Cynnyrch Mewnwladol Crynswth).
Incwm cyfalaf ^{xi}	Incwm a gynhyrchir fel elw neu log ar fuddsoddiadau am gyfnod penodol
Incwm sefydlog ^{xii}	Incwm, er enghraifft pensiwn, nad yw'n newid dros amser
Cyfraddau llog ^{xiii}	Llog yw cost benthyca arian neu'r wobr am gynilo
Y Canol Gwasgedig ^{xiv}	Mae hyn yn cyfeirio at aelwydydd incwm canol a oedd unwaith yn cael eu hystyried yn sefydlog ond, oherwydd eu sefyllfa economaidd bresennol, costau byw uwch ac ansicrwydd y farchnad lafur, sydd bellach mewn perygl sylweddol o lithro i lawr i'r dosbarth incwm is, gyda'r risg o hyn yn cynyddu dros amser.
Cost nwyddau ^{xv}	Mae Cost Nwyddau a Werthwyd (COGS) yn cyfeirio at y costau sy'n gysylltiedig â chaffael neu weithgynhyrchu nwyddau i'w gwerthu gan gwmni yn ystod cyfnod penodol o amser.

Ymateb Polisi Cymru: Trosolwg o'r camau a gymerwyd i liniaru effaith y COLC

Amlygodd David Willis, Pennaeth Trechu Tlodi yn Llywodraeth Cymru, fod y pandemig yng Nghymru yn cael ei yrru'n bennaf gan brisiau tanwydd, gyda chwyddiant ar ei uchaf ers 40 mlynedd. Mae prisiau bwyd yn dal ar gynnydd, ac mae'r Swyddfa Cyfrifoldeb Cyllidebol yn darogan y bydd y cwmp mwyaf mewn safonau byw ers i gofnodion ddechrau. Mae tua 45% o gartrefi Cymru yn byw mewn tlodi tanwydd, o gymharu â 12% yn 2018. Mae capiau ar brisiau wedi lliniaru'r cynnydd, er bod llawer o bobl yn dal i fyw mewn tlodi. Oherwydd chwyddiant, mae incwm wedi'i leihau.

Mae ymateb Llywodraeth Cymru i'r COLC yn cynnwys darparu £380 miliwn o gyllid i dargedu aelwydydd incwm is. Mae hyn wedi helpu i:

- Ariannu Cynllun Cymorth Tanwydd Gaeaf, a lansiwyd rhwng Tachwedd 2021-Mawrth 2022, a ddarparodd £200 tuag at gostau tanwydd i 166,000 o aelwydydd.
- Ariannu ail gynllun Cymorth Tanwydd gwerth £200, a lansiwyd ar 26 Medi 2022. Cyrhaeddodd y cynllun 400,000 o gartrefi eraill gyda meini prawf cynhwysiant ehangach.
- Cyflwyno Cronfa Cymorth Dewisol sy'n cynnig dyfarniadau brys i unigolion sy'n profi anhawster eithafol. Cyrhaeddodd y galw am y gronfa dros £3 miliwn ym mis Mawrth.
- Cyflwyno taliad costau byw o £150 i aelwydydd ar fandiau A-I treth y cyngor.
- Cyflwyno cynllun talebau llawn y Fuel Bank Foundation gyda maen prawf cymhwysedd ehangach i gefnogi costau tanwydd a gwresogi.
- Cyhoeddi Cinio Ysgol Am Ddim i blant mewn dosbarthiadau derbyn. Mae hwn i'w gyflwyno i bob plentyn a phlant cymwys yn ystod gwyliau'r ysgol.
- Darparu presgripsiynau am ddim i holl boblogaeth Cymru; a
- Darparu teithiau bws am ddim i bobl dros 60 oed.

Annog ei ddinasyddion i hawlio cymorth y maent yn gymwys ar ei gyfer, boed yn gyllid lleol neu genedlaethol. Mae hyn yn cael ei wneud trwy:

- Ymgyrchoedd yn y cyfryngau i godi ymwybyddiaeth o'r buddion sydd ar gael
- Symleiddio'r prosesau ymgeisio am fudd-daliadau
- Ailgyflunio gwasanaethau cymorth i gynnig un pwynt mynediad i bob budd-dal
- Hyfforddi gweithwyr rheng flaen i ddeall a helpu'r bobl y maent yn gweithio gyda nhw i gael mynediad at hawliau

Canfyddiadau Sganio'r Gorwel Rhyngwladol

Cyflwynodd Dr Emily Clark, Iechyd Cyhoeddus Cymru, ganfyddiadau'r Adroddiad Sganio a Dysgu Gorwelion Rhyngwladol ar y COLC. Dechreuwyd yr adroddiadau Sganio Gorwelion Rhyngwladol fel rhan o ymateb Iechyd Cyhoeddus Cymru i'r pandemig COVID-19, gyda'r nod o ddarparu crynodeb lefel uchel o'r dysgu a'r profiadau rhyngwladol. Mae cwmpas yr adroddiadau wedi ehangu i gwmpasu pynciau iechyd y cyhoedd â blaenoriaeth, gan gynnwys ym meysydd gwella a hybu iechyd, diogelu iechyd, a gofal iechyd yn iechyd y cyhoedd. Defnyddir dull systematig, gan archwilio sefydliadau allweddol a gwefannau gwlad-benodol. Ni fwriedir iddo fod yn adolygiad systematig, ac mae mewnwelediadau'n amrywio yn dibynnu ar y pynciau a'r wybodaeth sydd ar gael. Cyhoeddwyd yr adroddiad ar y COLC ym mis Awst 2022 a rhoddodd drosolwg o'r effeithiau ar:

Effeithiau ar iechyd, yn seiliedig ar ddirwasgiad 2008

- Mae canlyniadau iechyd yn debygol o waethygu
- Mwy o farwolaethau ymhlith y rhai 85 oed a throsodd, y credir ei fod oherwydd gostyngiadau mewn gofal cymdeithasol
- Cynnydd yn y cyfraddau marwolaethau cardiofasgwlaidd, hunanladdiad a dynladdiad
- Gwaeth canlyniadau iechyd meddwl a chlefydau heintus
- Cynnydd mewn tlodi a digartrefedd

Tai

- Mae gostyngiad mewn tai cymdeithasol a chynnydd mewn tai anfforddiadwy wedi arwain at allgáu cymdeithasol a chanlyniadau andwyol ar yr economi
- Mae tai gwael yn cyfrannu at glefydau anadlol, cardiofasgwlaidd a heintus, yn ogystal ag iechyd meddwl gwael
- Mae mesurau lliniaru yn cynnwys:
  - Lwfansau tai
  - Tai cymdeithasol
  - Cymorth ariannol ar gyfer perchentyaeth ac adfywio tai
  - Ffocws ar dai iach
- Gellir cyflawni'r mesurau hyn drwy drethiant, gwariant, rheoleiddio, a chynllunio trefol

Cyflogaeth ac Amddiffyniad Cymdeithasol

- Gwelwyd cyfraddau diweithdra uwch yn dilyn dirwasgiad ariannol 2008 a phandemig COVID-19
- Mae gweithwyr anffurfiol yn arbennig o agored i niwed o ran ergydion economaidd
- Mae effeithiau diweithdra ar iechyd yn cynnwys anhwylder gorbryder, hunanladdiad, ac ymddygiad sy'n niweidio iechyd fel goryfed alcohol
- Mae mesurau lliniaru yn cynnwys:
  - Cynlluniau cymhorthdal cyflog; cynnydd yn yr isafswm cyflog
  - Ymestyn/cynnydd mewn taliadau budd-daliadau; taliadau unwaith ac am byth
  - Gostyngiadau/gohiriadau treth
  - Cynlluniau cadw swyddi

Bwyd

- Mae prisiau bwyd wedi cynyddu oherwydd costau cynyddol tanwydd, ynni, gwrtaith, ac amhariad ar y gadwyn gyflenwi
- Mae diogelwch bwyd yn fwy tebygol o effeithio'n anghymesur ar grwpiau penodol o'r boblogaeth, megis menywod beichiog, plant, yr henoed neu bobl anabl.
- Mae ansicrwydd bwyd a diet nad yw'n iach cysylltiedig yn gysylltiedig ag ystod o bethau sy'n niweidio iechyd a baich gormodol clefydau anhrosglwyddadwy, gan gynnwys magu pwysau, gordewdra, diabetes math 2, clefydau cardiofasgwlaidd, a chanserau; yn ogystal ag effeithiau iechyd meddwl
- Mae mesurau lliniaru yn cynnwys:
  - Polisi bwyd cenedlaethol
  - Lleihau gwastraff bwyd: mudiadau cymdeithasol, sefydliadau, banciau bwyd
  - Rhaglenni prydau ysgol am ddim

Tanwydd

- Mae pobl mewn tldi ynni ag iechyd corfforol a meddyliol hunan-gofnodedig gwaeth
- Mae plant, oedolion â chyflyrau iechyd sy'n bodoli eisoes, a phobl hŷn yn profi effeithiau iechyd anghymesur oherwydd tldi tanwydd

Mesurau lliniaru

Mae mesurau lliniaru, a gynyddodd gwytnwch y system iechyd yn cynnwys:

- Polisiâu i hybu gwariant cyhoeddus ar ddiogelu cymdeithasol a gwasanaethau iechyd
- Cynnal mynediad i'r gwasanaeth iechyd / cwmpas cyffredinol
- Nodi (diffyg) effeithlonrwydd gwariant a (dad)fuddsoddiad cysylltiedig
- Diogelu defnyddwyr a darparu gwybodaeth
- Ymyriadau ariannol
- Polisiâu arbed / effeithlonrwydd ynni

Profiad yr Eidal: Iechyd Meddwl mewn Argyfwng

Cyflwynodd Maria Luisa Scattoni, Ymchwilydd, Istituto Superiore della Sanità, ganfyddiadau ynghylch yr argyfwng iechyd meddwl yn yr Eidal. Esboniodd yn yr Eidal y cesglir data iechyd meddwl ar oedolion yn unig, felly sefydlwyd rhwydwaith i gasglu data ar blant. Mae system iechyd yr Eidal wedi'i his-rannu i 21 rhanbarth, gan arwain at wahaniaethau mewn anghydraddoldebau gofal ac iechyd.

Mae cynnydd sylweddol mewn materion iechyd meddwl wedi'i deimlo oherwydd y COLC, yn enwedig yn y rhai iau, benywaidd a'r rhai â chyflyrau meddygol sy'n bodoli eisoes. I grynhoi:

- Dangosodd y rhai a oedd eisoes yn agored i niwed gynnydd uwch mewn materion iechyd meddwl.
- Yn benodol, gwelwyd cynnydd mewn plant, y glasoed, ac oedolion ifanc â diagnosis seiciatrïg, sef merched ag anhwylderau bwyta ac achosion o geisio hunanladdiad, ac mae hunan-niweidio wedi cynyddu yn y 2 flynedd ddiwethaf.
- Mae buddsoddiad gan Lywodraeth yr Eidal wedi'i wneud, er ei fod yn gyfyngedig ac yn annhebygol o gael ei adnewyddu.
- Ymyriadau cyfyngedig, tameidiog, heb unrhyw ragolygon ar gyfer adnewyddu.
- Anawsterau i ranbarthau ddefnyddio'r arian hwn i gryfhau'r system gofal Iechyd Meddwl mewn gwirionedd.

Mae polisiâu a strategaethau ar gyfer y dyfodol yn cynnwys:

- Gwella hygyrchedd ac ansawdd gwasanaethau Iechyd Meddwl (cryfhau gwasanaethau cymunedol).
- Gweithredu camau homogenaidd ar y diriogaeth genedlaethol i osgoi darnio rhanbarthol o fewn y System Iechyd Genedlaethol.
- Diffinio camau gweithredu cydgysylltiedig i atal a hybu iechyd meddwl a gwrthweithio caethiwed: bydd camau gweithredu'n cynnwys ymyriadau cyffredinol i gefnogi'r boblogaeth ifanc ac ymyriadau wedi'u targedu ar gyfer y rhai sy'n wynebu mwy o risg a/neu mewn sefyllfaoedd mwy agored i niwed.
- Hyrwyddo buddsoddiad mewn iechyd meddwl i gynyddu gwariant yn raddol i 2% o'r Gronfa Iechyd Gwladol. Bydd hyn yn dod â gwariant ar iechyd meddwl yn ôl i'r safon ofynnol o 5%, gan arwain at fuddsoddiad ychwanegol o 2.3 biliwn Ewro y flwyddyn

Y Ffordd Ymlaen: Adeiladu Economiâu Llesiant Cyffredinol

Rhoddodd Chris Brown, Pennaeth Swyddfa Fenis Sefydliad Iechyd y Byd drosolwg o sut mae'r Economi Llesiant yn gweithredu fel lens i ddangos sut mae macro-economeg yn effeithio ar iechyd a llesiant. Yn benodol:

- Mae'r Economi Llesiant yn dod â chanfyddiadau ynghyd o wybodaeth economaidd, cyllid, datblygu cynaliadwy, a gwybodaeth iechyd i ddiogelu a hyrwyddo llesiant drwy drosoli'r gofod cyllidol
- Mae dull yr Economi Llesiant yn cael ei fabwysiadu i symud buddsoddiadau ar gyllid i ddiogelu llesiant. Pan na chaiff llesiant ei ddiogelu, mae'n meithrin diffyg ymddiriedaeth, chwalfa mewn cydlyniant cymdeithasol a mwy o aflonyddwch
- Enghraifft o ddatrysiad Economi Llesiant:
  - Yn Sbaen, mae Llywodraeth Sbaen wedi cyflwyno 'cyflogaeth gyffredinol' i helpu i leihau'r ansicrwydd a'r materion iechyd meddwl sy'n gysylltiedig â'r risg o ddiweithdra.
- Y camau nesaf ar Yr Economi Llesiant:
  - Bydd dangosyddion ac enghreifftiau yn cael eu datblygu
  - Bydd sefydliadau ariannol yn cael eu dwyn ynghyd i fwydo i mewn i'r sgwrs
  - Bydd Fforwm Lefel Uchel WHO/Ewrop ar Iechyd yn yr Economi Llesiant yn cael ei gynnal 1af - 2il Mawrth 2023.

Casgliadau a'r camau nesaf

Mae'n hollbwysig bod gwledydd, rhanbarthau a dinasoedd yn canolbwyntio ar fesurau lliniaru cynnar ac atebion i amddiffyn, gwella a hybu iechyd eu poblogaethau a'u cymunedau. Wrth wneud hynny, dylid diogelu'r rhai mwyaf difreintiedig a bregus, yn ogystal â gwella systemau iechyd a chymdeithasol, cynaliadwyedd amgylcheddol a gosod pobl a'u llesiant wrth galon polisi ac ymarfer.

Mae Swyddfa Ranbarthol Ewrop WHO a Swyddfa Fenis Sefydliad Iechyd y Byd eisoes yn datblygu'r agenda hon trwy strategaethau, mentrau a dulliau arloesol^{xvi,xvii,xviii,xix}. Mae hyn yn cynnwys y Fenter Economi Llesiant Cyffredinol, a ffurfio'r Grŵp Arbenigol Economeg Newydd. Nod y mentrau hyn yw galluogi a chefnogi llywodraethau cenedlaethol ac is-genedlaethol, penderfynwyr a rhanddeiliaid mewn ymdrech ar y cyd i liniaru a lleihau niwed, gwneud y mwyaf o gyfleoedd, a nodi atebion cynaliadwy tuag at sicrhau bywydau iach a llewyrchus i bawb, heb adael neb ar ôl.

Mae Rhwydwaith Rhanbarthau Ewropeaidd dros Iechyd Sefydliad Iechyd y Byd, mewn synergedd â rhwydweithiau Sefydliad Iechyd y Byd a swyddfeydd Ewropeaidd eraill, yn allweddol wrth hysbysu a chefnogi penderfynwyr a deiliaid cyllidebau ar lefelau cenedlaethol ac is-genedlaethol. Mae'n gweithio i ysgogi, gweithredu a datblygu polisiau, buddsoddiadau, gwasanaethau ac ymyriadau sy'n amddiffyn, gwella a hyrwyddo llesiant y boblogaeth, a helpu i leihau/lliniaru'r cynnydd yn y bwch tegwch iechyd, gan adael neb ar ôl.

Bydd y gwersi a ddysgwyd o'r cyfarfod hwn yn bwydo i mewn i 27ain cyfarfod blynyddol y Rhwydwaith Rhanbarthau dros Iechyd ym Mrwsel Sed-7fed Rhagfyr 2022, a Fforwm Lefel Uchel WHO/Ewrop ar Iechyd yn yr Economi Llesiant yn Copenhagen 1af-2il Mawrth 2023. Yn ogystal, bydd y canfyddiadau'n bwydo i ddeialogau polisi technegol a lefel uchel pellach, gweminarau a byrddau crwn.

Cyfeiriadau a Dysgu Pellach

- i **WHO Regional Office for Europe.** *European Programme of Work (2020–2025) – United Action for Better Health in Europe.* [online] 2021. [Cited 11/10/22] <https://www.euro.who.int/en/health-topics/health-policy/european-programme-of-work/european-programme-of-work-20202025-united-action-for-better-health-in-europe>
- ii **European Observatory on Health Systems and Policies and McKee, M.** *Drawing light from the pandemic: a new strategy for health and sustainable development.* [online] 2021. [Cited 11/10/22] *World Health Organization. Regional Office for Europe* <https://apps.who.int/iris/handle/10665/345027>
- iii **WHO Europe.** *Health Equity Status Report initiative.* [online] 2022. [Cited 26/09/22] WHO/Europe | Social determinants - Health Equity Status Report initiative
- iv **Lähdepuro, K.** *The Economy of Wellbeing for sustainable recovery.* [online] 2020. [Cited 09/11/22] *Eurohealth*, [online] [Eurohealth-26-3-37-38-eng.pdf \(who.int\)](#); pdf ([europa.eu](#))
- v **Organisation for Economic Co-operation and Development.** *OECD Economic Outlook - Confronting the crisis.* [online] 2022. [Cited 26/09/22] OECD Economic Outlook
- vi **Office for National Statistics.** *Impact of increased cost of living on adults across Great Britain - Office for National Statistics.* [online] 2022. [Cited 13/09/22] <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/personalandhouseholdfinances/expenditure/articles/impactofincreasedcostoflivingonadultsacrossgreatbritain/november2021tomarch2022>.
- vii **European Observatory on Health Systems and Policies.** *Financial crisis.* [online] 2022 [Cited 30/09/22] *European Observatory on Health Systems and Policies* <https://eurohealthobservatory.who.int/themes/health-system-functions/financing-and-payment/financial-crisis>
- viii **OECD.** *UNDER PRESSURE: the squeezed middle class.* S.L.: OECD, p.17. [online] 2019. [Cited 30/09/22] *Organisation for Economic Co-operation and Development* https://read.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/under-pressure-the-squeezed-middle-class_689afed1-en#page17.
- ix **Bank of England.** *What is inflation?* [online] 2022a [Cited 30/09/22] *Bank of England* <https://www.bankofengland.co.uk/knowledgebank/what-is-inflation>.
- x **Groth, C.** *Deflation.* pp.37–44. [online] 2009 [Cited 30/09/22] *Bank of England* <https://www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/quarterly-bulletin/2009/deflation.pdf?la=en&hash=C2D5DD01E3848C778B280D4379595998910010C7>.
- xi **Law Insider.** *Capital income Definition.* [online] 2022 [Cited 30/09/22] *Law Insider.* <https://www.lawinsider.com/dictionary/capital-income>
- xii **Cambridge Dictionary.** *Fixed income Definition.* In: *Cambridge Dictionary* [online] 2022 [Cited 30/09/22] <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/fixed-income>
- xiii **Bank of England.** *What Are Interest Rates?* [online] 2022b [Cited 30/09/22] *Bank of England* <https://www.bankofengland.co.uk/knowledgebank/what-are-interest-rates>
- xiv **OECD.** *UNDER PRESSURE: the squeezed middle class.* S.L.: OECD [online] 2019. [Cited 30/09/22] *Organisation for Economic Co-operation and Development* https://read.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/under-pressure-the-squeezed-middle-class_689afed1-en#page17.
- xv **QuickBooks Clog.** *Cost of Goods Sold Formula: Definition, Formula, and Limitations.* [online] 2020 [Cited date] [https://quickbooks.intuit.com/global/resources/expenses/cost-of-goods-sold-formula/#What_is_the_Cost_of_Goods_Sold_\(COGS\)?](https://quickbooks.intuit.com/global/resources/expenses/cost-of-goods-sold-formula/#What_is_the_Cost_of_Goods_Sold_(COGS)?)
- xvi **WHO Regional Office for Europe.** *European Programme of Work (2020–2025) – United Action for Better Health in Europe.* [online] 2021. [Cited 04/11/22] <https://www.euro.who.int/en/health-topics/health-policy/european-programme-of-work/european-programme-of-work-20202025-united-action-for-better-health-in-europe>
- xvii **European Observatory on Health Systems and Policies and McKee, M.** *Drawing light from the pandemic: a new strategy for health and sustainable development.* [online] 2021. [Cited 04/11/22] *World Health Organization. Regional Office for Europe* <https://apps.who.int/iris/handle/10665/345027>
- xviii **WHO Europe.** *Health Equity Status Report initiative.* [online] 2022. [Cited 26/09/22] WHO/Europe | Social determinants - Health Equity Status Report initiative
- xix **Lähdepuro, K.** *The Economy of Wellbeing for sustainable recovery.* [online] 2020. [Cited 07/09/22] *Eurohealth*, [online] [Eurohealth-26-3-37-38-eng.pdf \(who.int\)](#); pdf ([europa.eu](#))

GIG
CYMRU
NHS
WALES

Iechyd Cyhoeddus
Cymru
Public Health
Wales

Iechyd Cyhoeddus Cymru
Rhif 2 Capital Quarter
Stryd Tyndall
Caerdydd CF10 4BZ

Ffôn: +44 (0)29 2022 7744

phw.nhs.wales

phwwhocc.co.uk

 @phwwhocc

 Phwwhocc

ISBN: 978-1-83766-133-6

World Health Organization
Collaborating Centre on Investment
for Health and Well-being